

ХОЛЯВКА С. В.аспірант кафедри цивільного права та процесу
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

УДК 347.44

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.63>**ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ДОГОВОРІВ ІННОВАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ЇХ МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ**

Стаття присвячена дослідженню договорів інноваційного характеру як окремої групи цивільно-правових договорів. Зазначається, що інноваційні відносини зазнають регулятивного впливу з боку держави, оскільки остання зацікавлена у стимулюванні розробки інновацій та їх впровадженні в реальний сектор економіки, однак основний регулятивний вплив на приватно-правовому рівні на інноваційні правовідносини здійснюється саме за допомогою договору.

Обґрунтовано, що досліджуваній групі договорів притаманна єдність і взаємозв'язок, які обумовлюють виділення їх в окремий елемент системи договірних права – договори інноваційного характеру. Запропоновано договір інноваційного характеру визначати як домовленість двох або більше сторін, на підставі якої виникають, змінюються або припиняються їх права та обов'язки у сфері інноваційної діяльності.

Доведено, що слід виділяти договори у сфері інноваційної діяльності, спрямовані на: створення інновацій (договори про проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, договори про створення інноваційного продукту та інші); трансфер інновацій (ліцензійні договори та інші); придбання основних засобів, необхідних для створення та впровадження інновацій (купівля-продаж високотехнологічного обладнання, комп'ютерних програм тощо); виконання робіт та надання послуг, необхідних для створення та впровадження інновацій (надання маркетингових послуг тощо) та договори про спільну інноваційну діяльність.

Зроблено висновок, що віднесення певного цивільно-правового договору до категорії договорів інноваційного характеру можливе за умови його укладення у сфері інноваційної діяльності, а його предмет повинен бути пов'язаним із інноваціями.

Ключові слова: договори інноваційного характеру, інновації, інноваційна діяльність, юридична спрямованість договору, предмет договору.

Kholyavka S. V. Concepts, signs of innovative contracts and their place in the system of civil law contracts

The article is devoted to the study of innovative contracts as a separate group of civil law contracts. It is noted that innovative relations are subject to regulatory influence on the part of the state, since the latter is interested in stimulating the development of innovations and their implementation in the real sector of the economy, but the main regulatory influence at the private-legal level on innovative legal relations is carried out precisely with the help of a contract.

It is substantiated that the studied group of contracts is characterized by unity and interrelationship, which determine their allocation into a separate element of the contract law system - contracts of an innovative nature. It is proposed to define

an innovative contract as an agreement between two or more parties, on the basis of which their rights and obligations in the field of innovative activity arise, change or terminate.

It has been proven that contracts in the field of innovative activity aimed at: creation of innovations (agreements on conducting research, development and technological works, contracts on the creation of an innovative product and others) should be distinguished; innovation transfer (license agreements and others); acquisition of capital assets necessary for the creation and implementation of innovations (purchase and sale of high-tech equipment, computer programs, etc.); performance of works and provision of services necessary for the creation and implementation of innovations (provision of marketing services, etc.) and agreements on joint innovation activities.

It was concluded that the assignment of a certain civil law contract to the category of contracts of an innovative nature is possible on the condition that it is concluded in the field of innovative activity, and its subject must be related to innovations.

Key words: *contracts of an innovative nature, innovations, innovative activity, legal direction of the contract, subject of the contract.*

Вступ. Сучасний етап розвитку всіх без винятку світових держав характеризується переходом до інноваційного типу економіки, що, у свою чергу, пов'язане з інституційним розвитком інноваційних відносин. Одним із центральних інститутів досліджуваних правовідносин є саме договір. Динаміка інноваційної діяльності та інноваційних правовідносин в цілому опосередковується договором. В наукових працях неодноразово наголошувалося на багатогранності терміну «договір» та його значенні в механізмі правового регулювання відповідних суспільних відносин. Однак відсутнє як законодавче визначення так і єдина наукова позиція щодо поняття договору інноваційного характеру, його ознак, правової природи та місця в системі цивільно-правових договорів.

Постановка завдання. Метою даної статті є проаналізувати основні ознаки договорів у сфері інноваційної діяльності та синтезувати дефініцію такого договору, а також провести систематизацію договорів у сфері інноваційної діяльності та їх класифікацію за основними ознаками.

Результати дослідження. Визначення інноваційної діяльності міститься в ст. 1 ЗУ «Про інноваційну діяльність» - це діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг [1]. Вже із самої дефініції інноваційної діяльності вбачається її складний, комплексний характер та важливість для розвитку суспільства, економіки та держави. Зрозуміло, що інноваційні відносини зазнають регулятивного впливу з боку держави, оскільки остання зацікавлена у стимулюванні розробки інновацій та їх впровадженні в реальний сектор економіки, однак основний регулятивний вплив на приватно-правовому рівні на інноваційні правовідносини здійснюється саме за допомогою договору.

К.Ю. Іванова зазначає, що договори, які спрямовані на врегулювання відносин в інноваційній сфері, позначаються по-різному: «договори інноваційного характеру», «інноваційні договори», «інноваційні контракти» та вважає найбільш вдалим саме термін «договори інноваційного характеру» [2, с. 214]. Варто зауважити, що в українській науці цей термін знайшов найбільшу підтримку, і ми також приєднуємося до такої позиції.

О.Е. Сімсон пропонує таке визначення договорів в інноваційній сфері: це цивільно-правові договори, які закріплюють факт здійснення інноваційної діяльності [3, с. 512].

Вважаємо, що запропоноване визначення не у повній мірі відображає ознаки досліджуваної групи договорів, оскільки деякі договори інноваційного характеру не закріплюють факт, а, навпаки, виступають передумовою для здійснення інноваційної діяльності або підставою виникнення прав та обов'язків суб'єктів інноваційної діяльності.

Як видається, договором інноваційного характеру є домовленість двох або більше сторін, на підставі якої виникають, змінюються або припиняються їх права та обов'язки у сфері інноваційної діяльності.

К.Ю. Іванова відзначає, що в доктрині права до договорів інноваційного характеру склалося неоднозначне ставлення. Поряд з ученими, які вважають доцільним виокремлення спеціальної групи зазначених договорів є група науковців, які ставляться до цього негативно, вважаючи, що термін «інноваційні відносини» має умовний характер, оскільки він охоплює відомі цивільному праву явища. Ці автори доходять висновку, що не існує так званих «інноваційних договорів», оскільки у своїй більшості це цивільно-правові договори [4, с. 449].

Цілком очевидним є те, що для врегулювання правовідносин між учасниками інноваційної діяльності може застосовуватися цивільно-правовий інструментарій, зокрема договірний. До прикладу, всім добре відомий та поймаєнований «класичний» договір купівлі-продажу може набувати ознак договору інноваційного характеру, якщо ним опосередковується передання у власність новітнього високотехнологічного обладнання. Водночас не можна заперечувати достатності сутнісних ознак договорів у досліджуваній сфері для висновку про те, що вони становлять собою окрему договірну групу.

Систематизація договорів інноваційного характеру та визначення місця цього інституту серед системи цивільно-правових договорів має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення. Дослідження договорів в якості єдиної системи дозволяє розглядати їх не як хаотичну масу окремих, не пов'язаних між собою, видів договорів, а як визначену їх сукупність, якій притаманна внутрішня цілісна структура, в основі якої лежать єдність та взаємозв'язок між окремими договорами. Виявлення спільних типових ознак договорів та відмінностей між ними полегшує для суб'єктів правильний вибір договору, забезпечує його відповідність змісту регульованої діяльності. А це сприяє подальшому вдосконаленню та систематизації законодавства, слугує меті кращого дослідження договорів [5, с. 427].

Традиційно в науковій літературі під поняттям «система» розуміють упорядковану множинність взаємопов'язаних елементів, які мають власну структуру і організацію.

Досліджувалося поняття «система» і в цивілістичній науці, зокрема стосовно договорів. Більшість вчених приходять до висновку, що система цивільно-правових договорів тотожна їх класифікації [6, с. 623; 7, с. 426]. При цьому, зокрема, В.В. Луць зазначає, що система цивільно-правових договорів як єдина система зі складними взаємозв'язками її елементів характерна як внутрішньою єдністю, так і диференціацією договірних відносин, що зумовлена особливостями конкретних майнових відносин, опосередкованих договорами.

Така диференціація, чи, як вона традиційно називається, класифікація, може бути проведена двома способами. Перший складає дихотомію, або, іншими словами, "поділ надвое". З її допомогою, використовуючи послідовно визначену підставу (критерій), ділять поняття на дві групи, з яких одну характеризує наявність цієї підстави, а іншу – її відсутність. При другому способі за допомогою визначених підстав створюється в принципі необмежена кількість груп. В кожній з них вказані підстави відповідним чином індивідуалізуються. Іншими словами, з використанням тільки економічних або юридичних системоутворюючих ознак чи за поєднуючим їх комбінованим критерієм створюється структурна система цивільно-правових договорів.

В.Г. Олюха пропонує визначати структурну систему цивільно-правових договорів як внутрішню організацію побудови договорів на основі їх ієрархічного поділу за обраним критерієм на класи, типи, види та різновиди, яка відображає їх диференціацію та взаємопов'язаність [8, с. 6].

Досліджуючи договори про надання послуг, А.А. Телестаківа пропонує визначати систему договорів про надання послуг як цілісну єдність, що складається із сукупності зобов'язальних правовідносин по наданню послуг, які взаємопов'язані між собою множинністю елементів та ознак, мають чітку внутрішню структуру та врегульовуються спільними правовими нормами [9, с. 12].

Оприско М.В. в контексті дослідження договорів про відчуження корпоративних прав пропонує визначити систему договорів як складну внутрішню організацію побудови струк-

тури договорів на основі їх ієрархічного поділу на типи, види та різновиди, яка відображає їх диференціацію та взаємопов'язаність [10, с. 36].

Незважаючи на різноманітність договорів у сфері інноваційної діяльності та на те, що всі вони за своєю правовою природою є цивільно-правовими договорами, можна із впевненістю ствердити, що цій групі договорів притаманна єдність і взаємозв'язок, які обумовлюють виділення їх в окремий елемент системи договірних прав – договори інноваційного характеру. При цьому системоутворюючими ознаками будуть виступати юридична спрямованість, сфера застосування та предмет договору.

Серед науковців зустрічається думка, що в договорах, які опосередковують відносини у сфері інноваційної діяльності неможливо виділити єдину юридичну спрямованість, оскільки одні договори будуть спрямовані на створення інновацій (до прикладу, договір про виконання науково-дослідних робіт), інші – на передавання прав інтелектуальної власності (ліцензійний договір), окремі – взагалі на передавання майна чи надання послуг.

На нашу думку, слід розглядати спрямованість як критерій віднесення договору до категорії інноваційного дещо ширше.

Зокрема, О.М. Вінник, даючи правову характеристику договорів інноваційного характеру у сфері інноваційного інвестування, конститутивною ознакою називає якраз особливу спрямованість цих договорів на розробку інноваційного проекту, на проведення відповідних досліджень, на реалізацію інноваційного проекту тощо [11, с. 420].

Вже згадувана О.Е. Сімсон поділяє договори інноваційного характеру на дві групи: 1) ті, які опосередковують передавання (вкладення) об'єктів інноваційної діяльності, тобто результатів творчої інтелектуальної діяльності, придатних до об'єктивації, і 2) ті, які опосередковують надання послуг інноваційного характеру [3, с. 512].

А.П. Стасів виокремлює такі види договорів про спільну діяльність: договори, які є підставою для виникнення інноваційної діяльності, договори, які опосередковують відносини інтелектуальної власності щодо існуючих інновацій, договори щодо створення інновацій, а також договори, які опосередковують інформаційні відносини у сфері створення та реалізації інновацій [12, с. 170].

Слід звернути увагу, що до договорів інноваційного характеру, які є підставою для виникнення інноваційної діяльності, автор відносить не лише класичну договірну форму інноваційної діяльності, але й корпоративну (засновницькі договори (метою яких є створення юридичної особи) та договори про спільну діяльність). На нашу думку, відносити до договорів інноваційного характеру засновницькі договори некоректно. Так, засновницький договір може бути спрямований виключно на створення юридичної особи (до прикладу, договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю), або бути установчим документом юридичної особи (до прикладу, в повному товаристві). У першому випадку, договір про заснування, а відповідно і спільна діяльність, припиняються створенням нового суб'єкта – юридичної особи. У другому випадку суб'єктом інноваційної діяльності є сама юридична особа, що теж виключає спрямованість самого установчого документа на здійснення інноваційної діяльності.

Погоджуючись із позицією щодо можливості віднесення договорів про спільну діяльність до договорів інноваційного характеру (зокрема, у випадку започаткування на підставі такого договору діяльності технопарку) слід застерегти, що такий договір у жодному разі не можна відносити до корпоративного, оскільки принципово відмінністю є відсутність створення юридичної особи.

О.М. Вінник також наголошує на існуванні інноваційно-інвестиційних механізмів, які забезпечують приплив капіталів для модернізації виробництва усіх сфер господарювання, зокрема за участі банків, або шляхом венчурного фінансування, яке базується на об'єднанні капіталів як індивідуальних, так й інституціональних в партнерства або інші види кооперації [13, с. 109-139]. Враховуючи, що інвестиційне та фінансове забезпечення є необхідним для створення, розробки та впровадження інновацій, то договори, якими воно опосередковується, також можна віднести до договорів інноваційного характеру.

Керівництво Осло (Oslo manual), яке хоч і не є міжнародним чи нормативним актом, однак є основним методологічним інструментом Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) у сфері інновацій, визначає основні види інноваційної діяльності, до яких відносять: дослідження та наукові розробки, що включає в себе будь-яку творчу роботу, яка проводиться на систематичній основі з метою збільшення запасу знань, включаючи знання про людину, культуру та суспільство, і використання цього запасу знань для розробки нових застосувань; придбання знань із зовнішніх джерел, що включає придбання технологій та ноу-хау в різних формах і з різних джерел у зв'язку з розробкою та впровадженням інновацій; придбання машин, обладнання та інших капітальних товарів, як тих, що мають покращену технологічну продуктивність, так і тих, які без покращення технологічної продуктивності є необхідними для впровадження нових або вдосконалених продуктів або процесів; інші види інноваційної діяльності, пов'язані з виконанням робіт та наданням послуг (зокрема, технічне і промислове проектування, пусконаладжувальні роботи, маркетинг, навчання та підготовка кадрів та інше) [14].

Зрозуміло, що перелік видів інноваційної діяльності не є вичерпним і, окрім наведених у Керівництві Осло, може включати інші активності. Слід також зазначити, що в наведеному документі немає переліку договорів, які укладаються у поєднаних сферах інноваційної діяльності. Однак наведений орієнтовний перелік, а також проаналізовані вище позиції науковців дають підґрунтя для проведення класифікації договорів у сфері інноваційної діяльності за такою такою системоутворюючою ознакою, як їх спрямованість.

Так, на нашу думку, слід виділяти договори у сфері інноваційної діяльності, спрямовані на: створення інновацій (договори про проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, договори про створення інноваційного продукту та інші); трансфер інновацій (ліцензійні договори та інші); придбання основних засобів, необхідних для створення та впровадження інновацій (купівля-продаж високотехнологічного обладнання, комп'ютерних програм тощо); виконання робіт та надання послуг, необхідних для створення та впровадження інновацій (надання маркетингових послуг тощо) та договори про спільну інноваційну діяльність.

Як зазначалося вище, віднесення певного цивільно-правового договору до категорії договорів інноваційного характеру можливе за умови його укладення у сфері інноваційної діяльності, а його предмет повинен бути пов'язаним із інноваціями.

ЗУ «Про інноваційну діяльність» визначає інновації як новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери [1].

Відповідно, якщо певний цивільно-правовий договір (незалежно від того, поєднаний чи ні) є підставою розробки нового конкурентоздатного продукту, трансферу технологій, інвестиційного фінансування наукових досліджень чи іншим чином опосередковує динаміку інноваційної діяльності то його слід відносити до договорів інноваційного характеру.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можна дійти висновків, що серед масиву цивільно-правових договорів слід виділяти договори інноваційного характеру. Договором інноваційного характеру є домовленість двох або більше сторін, на підставі якої виникають, змінюються або припиняються їх права та обов'язки у сфері інноваційної діяльності.

Системоутворюючими ознаками договорів інноваційного характеру є спрямованість, сфера застосування та предмет договору. Слід виділяти договори у сфері інноваційної діяльності, спрямовані на: створення інновацій (договори про проведення науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних робіт, договори про створення інноваційного продукту та інші); трансфер інновацій (ліцензійні договори та інші); придбання основних засобів, необхідних для створення та впровадження інновацій (купівля-продаж високотехнологічного обладнання, комп'ютерних програм тощо); виконання робіт та надання послуг, необхідних для створення та впровадження інновацій (надання маркетингових послуг тощо) та договори про спільну інноваційну діяльність.

Віднесення певного цивільно-правового договору до категорії договорів інноваційного характеру можливе за умови його укладення у сфері інноваційної діяльності, а його предмет повинен бути пов'язаним із інноваціями.

Список використаних джерел:

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
2. Іванова К.Ю. Правова характеристика договорів в інноваційній сфері. Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 15-16 листопада 2012 р. Х.: НДІ ПЗІР. 2012. 372 с.
3. Харківська цивілістична школа: про договір: монографія. За заг.ред. І.В.Спасибо-Фатєєвої. Харків: Право. 2017. 576 с.
4. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія. С.М. Прилипко, А.П. Гетьман, Ю.Є.Атаманова та ін. Х.: Юрайт. 2013. 688 с.
5. Цивільне право України: підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. – К.: Істина, 2003. – 776 с.
6. Цивільне право України. Підручник у 2-х книгах. Кн. 1 / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 689 с.
7. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / за ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. – К.: КНТ, 2006. – 480 с.
8. Олюха В.Г. Цивільно-правовий договір: поняття, функції та система. Автореферат дис...к.ю.н. – К., 2003.
9. Телестакова А.А. Система договорів про надання послуг в цивільному праві України. Автореферат дис...к.ю.н. – Київ, 2008, 25 с.
10. Оприско М.В. Поняття та види договорів про відчуження корпоративних прав. Адвокат. 2010. №11. С. 35-39.
11. Вінник О.М. Інвестиційне право: Навч.посібн. 2-ге вид., перероб. та доп. К.: Правова єдність. 2009. 616 с.
12. Стасів А.П. Природа, ознаки та види цивільно-правових договірних конструкцій в сфері розробки та реалізації інновацій. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: збірник наукових статей. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2022. № 60. С. 162–175.
13. Вінник О.М. Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин: Монографія. К.: Науково-дослідний інститут приватного права та підприємництва НАПрН України. 2010. 166 с.
14. Oslo manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. Third edition. 2005. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5889925/OSLO-EN.PDF>.

